

Már abból a tárgyilagos ismertetésből is, amelyet legutóbb adtam *Jacques Maritainnek Le paysan de la Garonne (A garonnei paraszt)* címmel megjelent könyvéről, következtetni lehetett azokra az állításaira és állásfoglalásaira, amelyek a viták pergőtüzébe kerültek. Azt egyetlen bírálója sem vonja kétségbe, hogy a könyvben megtaláljuk mindazt a jót és helyeset is, amelynek Maritain a múltban képviselője volt. Abban is teljes az egyetértés, hogy bármiként vélekedjünk mostani művéről, ez nem csökkentheti azt a nagy elismerést és hálát, amivel a katolicizmus tartozik Maritainnek, hiszen a zsinat által kívánt megújulás követelménye aligha nyert volna teret az ő és a hozzá hasonló gondolkodók előkészítő munkája nélkül. Am ugyanilyen egyetértéssel emelik ki azt is, hogy ez a kötelező tisztelet és megbecsülés semmiképpen sem vonhatja magával azoknak az elfogult vagy téves, olykor merőben igazságtalan megítélésének elhallgatását, amelyekkel Maritain a korszerűsödést szorgalmazó katolikusok, főleg a teológusok felé fordul.

*

A Szentszékhez tudvalevően közelálló *La Civiltà Cattolica* számára írt tanulmányában *Giuseppe De Rosa* mindenekelőtt azt a gúnyoros, nem ritkán maró és epés módot nehezményezi, ahogyan *Maritain* megfogalmazza vádjait. Ez kevésbé tetszik, különösen akkor, amikor csípős kitételei túlságosan személyeskedők, mint a teológus *Oraison* esetében, akiről Maritain azt mondja, hogy „csupán a neve tetszik neki”. (A francia „oraison” szó magyarul „imádság”.) Mindez — alapítia meg *De Rosa* — még a legkedvezőbb beállítottságú olvasót is ingerli, s nem segíti elő azt a higgadtságot, ami szükséges ahhoz, hogy Maritain kritikai megjegyzéseit az érintettek egyáltalán fontolóra vegyék. Igaz, hogy Maritain az a „paraszt” akar lenni, akinek „nincs szűrő a nyelvén”, de bizonyos, hogy ennek is megvan a hátára.

Ami azonban még súlyosabban esik latba: a könyv keltette az a benyomás, hogy az elszigetelten és szórványosan

megfigyelhető kedvezőtlen tények általános jellegűek. Valójában Maritain nem állítja, hogy az összes keresztényeket vagy legalábbis túlnyomó részüket megfertőzte a neo-modernizmus, a fideizmus, a freudizmus, vagy hogy térdre borulnak a világ előtt, mégis az egyháznak olyan keletét rajzolja meg, amelyben a mai katolicizmus a fogyatékoságok és kikikísások ellenére sem hajlandó önmagára ismerni. Okkal hadakozik Maritain a „mítoszok” és „mesék” szomjúsága ellen, amelyben a mai világ szenved (moha igazában ősi betegség ez), ugyanakkor azonban új mítoszokat hint el, amilyen az a bizonyos „térdreborulás” a világ előtt, az a „rush” (hanyatt-homlok rohanás), amit „felszentelt személyek” tanúsítanak a lélekelemzés felé, vagy az a ráfogás, hogy az igehirdetők nem beszélnek többé másvilágról, kereszttről, bűnről és imáról. Tagadhatatlan, hogy vannak ma katolikus részen a gondolkodásnak olyan áramlatai és hajlandóságai, amelyek Maritain vádjainak értelmében folynak, vagy mutatkoznak, de ezek, ha veszélyesek és ragályosak is, mégis csak az egyház bizonyos köreire korlátozódnak. Túlás így „neo-modernizmust” emlegetni, mint ahogy Maritain cselekszi, még helytelenebb „immanens-hitehagyásról”, azaz a lényeges keresztény hittételek elutasításáról beszélni. Mindenesetre sajnálatos, hogy némelyek súlyosan hibás nézeteket is nyilvánítanak, amit legutóbb *VI. Pál* pápa is fájdalommal panaszott föl, nem szabad azonban, hogy ezek a tévedések, amelyek ellen az igazi teológusok erőteljesen harcolnak, gyanúba hozzák az egész mai teológiát és azt a törekvést, amely a dogmák mélyebb megértését és a mai gondolkodáshoz jobban alkalmazkodó bemutatásukat célozza. Elkerülhetetlen, hogy az új problémákra ajánlott válaszok nem mindig kielégítőek, olykor még tévesek is. Am a tudományos haladás állandó törvénye, amely a teológiára is vonatkozik, hogy valamely égető problémának pontos és helyes megoldását csak sok sikertelen kísérlet után lehet felfedezni. Eppen ezért elhamarkodott és igazságtalan,

ha Maritain úgy ír „bizonyos teológusokról”, mint akik „elmaradt dadogók, de úttörőknek képzelik magukat.”

Amit a teológiáról mondott — folytatja De Rosa —, áll az egész egyházra. Az egyház is munkában van, keresi az új utakat és új módokat az evangélium hirdetésére, hogy áthassa a világot a keresztény kovással. Szorongással nézi az egyház az ateizmus és a vallási közömbösség emelkedő dagályát. Aggodalmából születik az a vágya, hogy elhagyja a régi ösvényeket és megpróbálkozzék új utakkal. Nincs mit csodálni, ha e kísérletezések közben némelyek félreisiklanak, túlságokba, sőt tévedésekbe esnek, jóllehet a legjobb szándékok vezetik őket. Talán fogyatékos teológiai képzettségük, felfokozott derűlátásuk, vagy szélsőségre hajló és türelmetlen lelkületük miatt lassúnak találják az egyházi élet ütemét, főleg pedig attól félnék, hogy az egyház, miként nem egyszer történt a múltban, túlságosan elmarad az időben. Már most Maritain kevéssé számol ezekkel a mozzanatokkal, holott ezek megfontolása nagyon is szükséges ahhoz, hogy méltányosan és tárgyilagosan ítéljük meg ennek a zsinat-utáni időnek katolicizmusát. Bizonyos, hogy ami a mai egyház helyzetét illeti, nem hiányzanak „okok a nyugtalanságra”, éspedig úgy az elméleti, mint a gyakorlati tevékenység vonalán. Mindenesetre azonban, ha adódnak is ferdülések és tévedések, annyi pozitív, jó és helyes kezdeményezés tapasztalható az egyházban, hogy ezek bőségesen ellensúlyozzák az előbbieket. Számátalan megnyilvánulását tapasztalhatjuk az őszinte és önfeláldozó munkának mind a gondolat, mind a gyakorlati működés, mind a szeretet és az evangéliumi nagylelkűség vonatkozásában. Kár, hogy Maritain mindezekről oly keveset szól s így végeredményben azt a káros benyomást kelti, hogy a „rossz” túlsúlyban van a „jó” fölött.

François Biot, akinek két vitacikét is közölte a *Témoignage Chrétien*, nemcsak igazságtalannak, hanem egyenesen „tisztességtelennek” mondja Maritainnek azt az állítását, hogy a mai katolikus teológusok és világiak „a hatályosságot fölébe helyezik az igazságnak”. Semmiképpen sem felel meg ugyanis a valóságnak, hogy olyan

teológusok, mint *Chenu* vagy *Congar*, *Rahner* vagy *Ratzinger*, s annyian mások, akik ma az utat világítják nekünk, inkább a hatályosságot, mint az igazságot tartanak szem előtt. Az sem igaz, hogy az ilyen teológusok és azok, akik reájuk hallgatnak, térdre borulnának a világ előtt. Maritain vádoskodása csak arra jó, hogy diszkreditálja azt a vállalkozást, amelyet akkora bátorsággal és nagylelkűséggel vettek magukra papok és világiak, akik azt akarják, hogy az evangéliumot hozzáférhető formában és nyelven hirdessék meg a világnak. Hamis az a beállítás, hogy ezek a keresztény gondolkodók, akik az egész emberiségnek igyekeznek szolgálatot tenni, elárulnák az evangéliumot. S nagyon ferde dolog, hogy olyan tekintély, mint Maritain, a gyanú árnyát próbálja ráborítani a végtelenül nehéz s így kockázatokkal is járó, de mégiscsak nemmes kutatásokra.

Günther Schiwy, akinek bírálataát a *Stimmen der Zeit* hozta, föltöbb helyteleníti, hogy a könyvnek már azok az első oldalai, amelyeken Maritain hálát ad mindazért, amit a zsinat elhatározott és végbevitt, bővelkednek az oldalvágásokban a „neomodernisták” és a „haladók” ellen. Mert vajon kinek vagy kiknek köszönhetjük tulajdonképpen azokat a zsinati okmányokat, amelyeknek dicséretét Maritain szakadatlanul zengi? „Bizonyos — feleli rá Schiwy —, hogy a Szentlélek és a pápával egyesült püspökök után kiváltképpen, ha ugyan nem kizárólag, éppen azoknak a „professzoroknak”, akik tuskék Maritain szemében. Maritain hitvallása így a zsinat mellett nem mentes a fájdalom kétértelműségétől.”

*

Schiwy szerint nem lehet egészen komolyan venni Maritain ama kirohanásait, amelyeket Descartestól kezdve a filozófusok ellen intéz, akiktől még a „filozófus” címöséget is megtagadja csupán azért, mert nem teszik magukévá a tomista realizmust. Egészen feltűnő ezzel kapcsolatban az a „kétségbeesett igyekezet”, amellyel Maritain megpróbálja kivenni kemény ítélete alól *Teilhard de Chardint*, hogy annál inkább követői vagy hívei ellen fordulhasson.

De Rosa külön is foglalkozik már említett tanulmányában azzal a móddal, ahogyan Maritain „egyszerűen felszámolja” Teilhard-t. Bizonyos felelőtlenség is mutatkozik itt, mert Maritain minden jel szerint nem ismeri közvetlenül Teilhard műveit, úgyszólván csak Gilson egyik cikkére és *Cu-énot* egyik könyvére támaszkodik, s mellőzi olyan kiváló teológusok, mint *Lubac*, *Smulders*, *Rideau* munkáit, akik kritikailag igyekeztek megvilágítani a teilhardi gondolat kényesebb és vitatott pontjait. Teilhard gondolatainak összességével szemben természetesen élhetünk teológiai fenntartásokkal, ahogyan ezt elismerik a vele rokonszenvezők is — állapítja meg De Rosa —, de semmiképpen sem tarthatjuk jogosnak, hogy a teilhardizmust bárki a „keresztény gnózis” kifejezéssel illesse, márcsak azért sem, mert a gnózis a kereszténységnek keresztény köntösbe öltöztetett leggyökereesebb tagadása volt. Igazságtalan és sértő állítás ez a teilhardizmussal szemben, és pedig tartalmát illetően is és nem csupán Teilhard szándékai szerint, akiről Maritain elismeri, hogy élő hite volt. Az sem áll, hogy Teilhard valamiféle „metakrisztianizmust” javasolt volna. Csupán arra tesz kísérletet, hogy betemesse az árkot, amely ma elkülöníti a tudományt a hittől, és hogy megkönnyítse a hit elfogadását azoknak az embereknek, akiknek „tudományos szemléletük” van a mindenségről. Hogy ez a kísérlet sikerült-e vagy kevésbé sikerült, hogy elhomályosít-e dolgokat avagy nyugtalanítja-e az elméket, semmit sem van le Teilhard vállalkozásának nemességéből, amelyet éppen ezért nem lehet és nem szabad elietetlen „*theology-fiction*”-nek (fantasztika-teológiának) nevezni.

*

„*Jacques Maritain, az egyház mérges embere*” — ezzel a címmel tárgyalja a könyvet *Bruno Ribes* abban a tanulmányában, amelyet az *Etudes* tett közzé. *Maritain* — úgy mond — szándékosan kihívó, dacosan szembe száll korunkkal és próbára teszi türelmünket. „*Durva támadásaival*” ugyanis, amelyeket általában a gondolkodók ellen intéz, végül is azt a benyomást teszi reánk, hogy szerinte

mindaz, ami mozgósítja kortársaink energiáit, csupa sekélyesség vagy szédéltség. S mit javasol mindezek ellenében? Azt, hogy vegyük figyelembe a zsinati szövegeket. Helyes, de akiket megvádol, azok is azt állítják, hogy ezek a szövegek sugalmazták őket. Maritain elengedhetetlennek tekinti „a keresztény bölcsélet és teológia” megújódását, amin tomista bölcséletet és tomista teológiát ért. Maga alapítja meg azonban, hogy egyik sem számíthat látványos sikerre, sem arra, hogy nagy tömegek csatlakozzanak hozzá. Nyitva hagyja így a kérdést, hogy miként férközzék akkor hozzá az egyház a tömegekhez? Ugyanígy van Maritain az elmékedéssel is. Előbb életbevágó szükségességnek nyilvánítja, utóbb azonban — nem realizmus nélkül — csupán egy kisebbségnek ajánlja. Maritain tehát azzal az igényvel lép föl, hogy az összes keresztényekre hasson, azt azonban, ami szerinte pozitívum, végül is „kis csoportok” és „kis nyájak” részére tartja fenn. Néhány „beavatottat” magához hív és bezárkózik velük kápolnájába, a sokaságot viszont még nagyobb zavarban tereli hátra.

Annál sajnálatosabb, hogy bizonyos helyeken és körökben cégerként lobogtatják Maritain könyvét. Egyesek azért, hogy megvédjék az egyházat: íme, „a hitelesen keresztény bölcselő” olyan ember, aki módszeresen ellenége a jelenlegi kutatásoknak, s azért harcol, hogy a katolikusok térjenek vissza a gettóba. Mások viszont, a katolikus integristák, arra használják ki Maritain egyes állításait, hogy osztorozzák az állítólagos „kompromisszumokat” ezzel a világgal.

A könyv világhíre emelkedése mindenesetre feltárja a „rossz érzésnek” azt az állapotát, amelyben ma a keresztények élnek. Közülük némelyek zajtalanul, de nem nosztalgia nélkül szakadnak el az egyháztól. Mások belesüppednek a lelki tompultságba. Vannak azonban olyanok is — szerencsére nem kevesen —, akik lázasan folytatják kutatásukat Istent és a hitet illetően. Maritain viszont annak a tekintélynek és becsülésnek birtokában, amelyet szerzett, fennen kijelenti, hogy a modern kérdésfeltevések mind csupán szócsaták és szórszálhasogatások. Ilyeténképpen azonban a maga

részeről semmit sem tesz az egyház és az egyházzal való kapcsolatok erősítése érdekében. Mi több, inkább csak tépi a kötelékeket. „Megkockáztatok egy hasonlatot — fejezi be Ribes. — Itt van a magas meredek folyópart, az egyház, és itt van alatta áradásban a Garonne. Egyre többen szédülnek le a partról s elragadja őket a hullám. Sokan nem tudnak úszni: nem az ő hibájuk, mert nem tanították meg őket. Félig elmerülten fák feszülnek a folyó fölé, lehajló ágaikon fürtökben csüngenek a kapaszkodók. Ne vágjátok le ezeket a fákat! Maritain azonban éppen a vagdosásban leli kedvét. Nagyon, túlságosan is könnyű kritizálni Teilhard és mások kísérleteit. De akik ezt teszik, vajon képzelhetik-e, hogy visszaviszik az egyházba az áradatban küszködőket? A fákat nem elnyesni, hanem szilárdítani kell.”

„*Maritain odavág a haladóknak*” — hangzik az *Universe* cikkének jellegzetes címe is. A parasztok általában gyanakvoan és kedvetlenül néznek minden változást — olvassuk a cikkben. Maritain is, nem hiába nevezi magát garonnei parasztnak, gyanakvással nézi mindazt, ami a mai egyházban történik. A baj azonban az, hogy minden egyházban megtalálhatóak azok a konzervatív elemek, akiknek jámborsága az egyházi tanítás egyszerű elfogadásán alapszik. Nehéz megérteniök a fiatalokat, még mehezebb megérteniök az egyházon kívül állókat. Kapóra jön tehát nekik olyan kimagasló személyiség, mint Maritain, aki megerősíti őket hajlamaikban. Így azonban még kevésbé tudják majd megérteni, hogy mindig szükség van katolikus gondolkodókra, akik megpróbálják új és alkalmasabb módon közelebb hozni a kortársakhoz Krisztust és az egyház tanítását. Csak az a meglepő, hogy Maritain sem érti meg ezt. Holott ebből indult ki 700 évvel ezelőtt az a Szent Tamás is, akít ő elődjének vall.

*

A kritikusok közül többen is sajnálkozásukat fejezték ki, amiért *Maritain* barátai nem akadályozták meg *A garonnei paraszt* megjelenését. Szerintük a mű nem méltó a mindannyiuktól tisztelt mesterhez. És igazuk is lenne — jegyzi meg *Schiwy* —, ha nem ta-

lálnánk benne mégis néhány fejezetet, amelyek a régi Maritaint idézik és ma is megindítanak minket. Ez a néhány fejezet valamelyest ki is engesztel minket a zsembelődő és zavaros „garonnei paraszttal”. Erre utal Ribes is, amikor érdemül tudja be a „parasztnak”, hogy oly élénken emlékezett a hiteles perszonalizmus követelményeire, arra a perszonalizmusra, amelyet a növekvő szocializáció és a sokféle tudományok eltérő következtetései kevésbe vesznek. Ugyanezt emeli ki *De Rosa* is, amikor oda következtet, hogy a szükséges helyreigazítások mellett a könyv olyan igényeket és figyelmeztetéseket tartalmaz, amelyek komoly megfontolást érdemelnek.

De Rosa erőteljesen visszautasítja azt a törekvést, amely az integrizmus zászlóvivőjének akarja feltüntetni Maritaint, mert Maritain ebben a könyvében is a leghatározottabban elítéli az integrizmust, amely szerinte csak anarchiát szülhet. Maritain kárhozzát bármilyen összefonódást a vallás érdekei és egy olyan társadalmi osztály érdekei között, amely görcsösen ragaszkodik kiváltságaihoz. Elutasítja azt is, hogy akármilyen tant, még ha tomista is, fölülről a gondolkodóra. Síkra száll a szabadságért, a türelmességért, az emberi jogokért, mindenkinek mindenivel való együttműködéséért. Nyíltan kifejezi azt a meggyőződését, hogy a keresztény ember a gyakorlatban akár a forradalmi reformokig menően együtt haladhat a nem-keresztényekkel, ha ezek elismerik az alapvető emberi jogokat. Van tehát sok pozitívum és építő mozzanat is a könyvben, s kár, hogy egyes bírálók s ugyanígy egyes csodálók is nagyon megrekedtek Maritain művének kritikai, olykor „romboló” részei mellett. Igaz, hogy a nyilvánosság számára ezek a részek tették annyira érdekessé a könyvet, de így sajnálatosan háttérbe szorultak a kötet jóval nagyobb hányadát jellemző értékek. „Katolikus lélekkel különösképpen örültünk annak — jelenti ki *De Rosa* —, hogy Maritain oly szépen megvilágította a lelki élet és a szemlélődés jelentőségét, az imának és a kereszt iránti odaadásnak fontosságát Isten országa szempontjából. Nagyon szükséges ezeknek az állításainak megszívlelése ahhoz,

hogy leküzdjük az aktivizmus irányzatát, amely elsőbbséget igényel az emberi erőnek a kegyelemmel és az emberi eszközöknek azokkal az eszközökkel szemben, amelyek kiérdemlik a kegyelmet: az imával és az önmegtagadással szemben.”

Alkalmasint a könyvnek ez a transzcendens hangolása készítette az *Osservatore Romano* cikkíróját, *Carlo Boyert* arra, hogy ne is bírálja Maritaint: „Nem mondtam kritikát erről a szép könyvről — fejezi be ismertetését —, mert ha itt-ott kissé elsietett, kissé túlzott, talán igazságtalan és helytelen ítéletek is fordulnak elő benne, ezek eltűnnek, mint azok a sötét csöppek, amelyek egy kissé háborgó, de naptól beragyogott szép tóba hullanak.”

*

Ami miatt *A garonnei paraszt* két-ségkívül meglévő értékei ellenére sem érheti el azt a termékenyítő hatást, amire a szerző neve, tekintélye és múltja nyomán számítani lehetett volna; annak két alapvető okát jelöli meg *Maria Christina Bartolomei* a *Questitalia* hasábjain között tanulmányában.

Az egyik az, hogy *Maritain* mostani művében teljesen hiányzik a történeti érzék és a valóság megértése. A sarkalatos magatartás, amely a könyvnek úgyszólván minden oldalán kiütözik, a valóság visszautasítása. A valóságot pedig elsősorban vállalni kell és nem kritizálni. Lehet persze kritizálni is, de csak abban a mértékben, amelyben a kritika új járhatóbb és ígéretesebb alternatívák választásának feltétele. Egyébként a kritika meddő marad és a valóság tudomásul nem vételének hiábavaló kísérletére vezet. *Maritain* könyvében nem hiányzanak az alternatívák, ezek azonban kivétel nélkül mind a múlt egészségesebbnek ítélt magatartásaira való egyszerű hivatkozások, vagyis nem igazi alternatívák, hiszen a múltat soha sem lehet visszahozni. Annak is, ami egykor érvényes volt, konkrét módon kell újból beletestესülnie a jelenbe, olyan módon, hogy beleilljék napjainkba. Ennek hiánya annál súlyosabb egy olyan szerzőnél, mint *Maritain*, aki akár vallási meggyőződése, akár filozófiai téren képviselt realizmusa folytán nem feledheti el, hogy

a valóság mindig értékkel és jelentéssel bír, és hogy nem létezik teljességgel negatív valóság. A másik ok, ami miatt a könyv félresiklott, az, hogy a világban élő hívő, a „laikus”, amilyenek *Maritain* is vallja magát, éppen-séggel nem tanúsíthatja a megvétel magatartását a földi és az emberi valóság irányában, márpedig ez túl gyakran tapasztalható ebben a műben. Az egyház, amely tudja, hogy önmaga elvesztése és kiüresítése nélkül ugyan, de folytonosan tetet kell öltenie minden kultúrában és minden korszakban, nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy teljes egészében és minden további nélkül elvessen három évszázadot, ennek egész filozófiai gondolkodását, azzal, hogy összeférhetetlennek nyilvánítja a hitből merített szemléletével. Egyáltalán nem ezt tette a zsinat, de nagyon is ezt cselekszi *Maritain*, amikor semmibe veszi a gondolkodó emberiség háromnegyedét anélkül, hogy próbálná megtalálni benne — mint ahogyan kötelessége lenne — azt a tájékozódást *Krisztus* felé, amely ha nagyon gyakran tudattalanul is, de sajátossága mind-annak, ami valóban emberi.

Emlékeztetni kell *Maritaint* arra — olvassuk a *Wort und Wahrheit* „p. k.” jelzésű bírálatában is —, hogy bár a kívánt katolikus megújhodásnak benső megújhodásnak kell lennie, ennek a világ felé is meg kell valósulnia. Ha egyszer *Maritain* a valódi és igaz realizmust követeli, akkor ez a realizmus sohasem veheti látatlanba a világ valóságát. A világ valóban kétértelmű, az egyháznak az a kötelessége azonban, hogy az ember örök üdvösségét szolgálja, semmiképpen sem jelleltheti az egyház kivándorlását, idealizálását és elszigetelődését.

Befejezésül hadd idézzem *Maria Christina Bartolomei* tanulmányának zárósortait: „Ha nem is érthetünk egyet azokkal a túl köznapis magyarázatokkal, amelyek a szerző előrehaladott korát okolják, amiért képtelen összehangolni magát a világgal és korának egyházával, akkor is válasz nélkül marad könyve olvasásának befejezésekor a kérdés: miként léphetett a világ elé egy olyan színvonalú és emelkedett keresztény gondolkodó, mint *Maritain*, ennyire meghökkentő és kiábrándító dologozattal?”